

колах Великого збору УГВР наголосив також і Р. Волошин («Чепіга»). Він, зокрема, згадав знищення польськими службовцями шуцманшафту українського с. Ремель, антинімецькі провокації польського підпілля в околицях Ківерець, що призвело до німецьких каральних акцій проти українського населення та підрозділів УПА, а також провокування німців на знищення українських в'язнів у тюрмах Рівного й Луцька¹³.

З українських і німецьких документів того часу чітко випливає, що вирішальним для проведення антипольської акції УПА був не стратегічний задум українських націоналістів у 1930-х рр., а поточна ситуація в регіоні в період німецької окупації, бажання командування УПА нівелювати провокації поляків на німецькій і радянській службі, послабити польське підпілля та отримати тактичні переваги над ним для вирішальної боротьби за майбутню державну приналежність територій західної Волині й Галичини. Очевидно, що й самі підходи в ставленні до цивільного населення під час проведення антипольської акції дещо різнилися (залежно від часу, регіону, мети та виконавців). Намагання польського підпілля використати проти українського визвольного руху і прихильних до нього сіл німецькій окупаційний режим і радянських партизанів надавало акціям УПА проти польських поселень видимості «справедливої відплати». Так узимку – навесні 1943 р. вузол українсько-польського конфлікту затягнувся в кривавий вузол взаємних убивств, звинувачень і суперечок. Вузол, який нині відгукнувся «війною» пам'яті, пам'ятників, законів і політичних заяв.

Іван Пушук

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЧАТКИ ЗБРОЙНОГО УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ НА ВОЛИНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: КОЛОНІЯ ПАРОСЛЯ ПЕРША – ДВІ ВЕРСІЇ ПОДІЇ

Перелом у Другій світовій війні наприкінці 1942 р. спричинив активізацію радянських партизанів на Волинському Поліссі. Їхнім надзвичайно вигідним місцем дислокації визначено цуманські ліси. Гітлерівська адміністрація, усвідомивши це, удалася до нагального очищення узлісних сіл від місцевого населення, знаючи, що воно (од-

¹³ Там само. Арк. 73.

наково українське й польське) буде використане як продуктова база та для розвідувальних дій. Під поспішно надуманим приводом 4 листопада винищено 139 жителів українського села Клубочин, а вже 13 листопада 1943 р. на віддалі кільканадцяти кілометрів – 37 мешканців польської за населенням колонії Обірки (Obórki – Обуркі).

Розправу над волинянами чинив підрозділ гітлерівців, у помічники яким надано поліцаїв, котрі були з українців. Під час розстрілу гітлерівцями жителів Клубочина за списком ніби «комуністів», що його услужливо подав учитель-поляк Галіцький, стався інцидент: поліцай-українець, побачивши родичів серед відібраних, націлив на гітлерівців заряджену гвинтівку й заявив: «Коли мою безневинну родину розстріляєте, уб'ю вас і себе». Названих ним відпустили. Інші поліцай-українці старості села стиха запропонували: «Поб'ємо їх?». Той схвалити не відважився¹⁴. Можна подумати, що настрої поліцаїв-українців були враховані окупантами. Чергову розправу через дев'ять днів обставили інакше: жителів збирали в клуні, де їх пострілом у потилицю вбивав привізний «спеціаліст»-гітлерівець. Ганьбляча служба поліцаїв-українців полягала в знесенні-зведенні до місця розправи калік і старих, у закопуванні трупів¹⁵. Відзначмо, що до оунівського наказу про втечу до УПА їм залишалися лічені місяці.

Знаючи про це від свідків, авторові цих рядків, котрий у 2013 р. у Львові був присутній на презентації книги «Від Волинської різанини до операції «Вісла», природно почути категорично сказане автором праці, професором паном Гжегожем Мотикою, теперішнім провідним у Польщі знавцем проблеми міжнаціональних відносин на Волині в час війни, що він особисто зовсім не вважає трагічну подію в колонії Обурки першим приводом до польсько-українського протистояння. Проте знайомство з поданням у самій його книзі вбивства в Обірках не може не викликати подиву: професор, відповідаючи за кожну літеру своєї, хай і перекладеної для українського читача, але авторизованої праці, підкреслює, що «основу пацифікаційної експедиції склали українські поліцаї...». Тобто читач-українець має можливість із-поміж рядків вичитати: «основою», тобто винним за злочин, був ніби «вільний» у своїх діях шуцман-українець!.. Постає запитання: у якому разі пан професор говорить правду?

У розмови на тій презентації було продовження. Пан професор сказав: він переконаний, що **н а с п р а в д і** найпершою подією, яка

¹⁴ Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938–1944 років. Ківерцівський район. Клубочин, село. 2008. С. 127.

¹⁵ Трагедія... Маневицький район, Обірки, колонія. 2009. С. 334.

призвела до міжнаціонального протистояння, був ще трагічніший, ніж в Обірках, відомий напад на колонію Паросля I, 9 лютого 1943 р. Ідеться про винищення 135 чи 155 співплемінників на терені Володимирецького району. Загалом у теперішній польській історіографії цей напад вважається другою, наступною подією-приводом для мілітарної ворожнечі, здійсненою, природно ж, українськими націоналістами-бандерівцями. Її опис розлого подано і в публікаціях професора. ...Однак у відповідь йому мною сказано, що й про Парослю I він, найґрунтовніший дослідник у середовищі польських історіографів про «Волинь-43», як і у випадку з Обірками, теж матиме необхідність міняти свою думку після викладення перед ним невідомих йому автентичних українських доказів, які збираються. Користуючись нагодою присутності на Волині вельмишановного товариства найбільших знавців цієї проблеми, хотів би саме тут уперше оприлюднити ці знайдені відомості для обміркування. Готовий був би чинити це також разом із професором Гжегожем Мотиною, дискусії з яким ніяк не обминути. До речі, він єдиний із нас, хто відвідав сліди Парослі I (а це кладовище в лісі) в супроводі представника районної адміністрації та власного охоронця.

...Отже, спочатку коротко про те, що вже спромоглися встановити знавці справи з польського боку для обґрунтування своєї думки, якою мірою вона бездоганна. Природно зробити це на основі даних, згрупованих у книзі пана Гжегожа Мотики, вона в польській історіографії фактично підсумкова з цього питання, а один із її розділів має назву: «УПА Бандери – перша збройна операція». Цитата: «Відступивши з містечка (захопленого нею Володимирця у побоюванні помсти гітлерівців, що є правдою. – *І. П.*), підлеглі Перегійняка (тобто першої сотні УПА. – *І. П.*) ...вирушили в бік населеної поляками колонії Паросля I»¹⁶. А це вже вимисел пана професора, до речі жодним посиланням, які в книзі щодо менш значимих ситуацій трапляються, не обґрунтований. На четвертій сторінці читаємо: «Ідентичність винуватців нападу на Парослю підтверджує повідомлення Вітольда Колодиньського, тоді 12-річного хлопчика, котрий вижив... (Його аналіз – далі. – *І. П.*). Те, що це (напад на Парослю I. – *І. П.*) вчинили бандерівці, стверджує також спогад Зоф'ї Гжесяк, яка переховувалася в селі Білятичах» (на віддалі в кільканадцять кілометрів. – *І. П.*). Написала ж вона таке: бачила, як сусідські діти бавилися срібними ложками. А вони, вважає,

¹⁶ Гжегож Мотика. Від Волинської різанини до операції «Вісла». 2013. С. 55.

мали бути принесені батьками чомусь саме з Парослі І...¹⁷. Доказ третій: діючий в околиці партизанський загін із поляків Юзефа Собєсяка, підпорядкований радянському керівництву, тоді взяв у полон кількох «упівців», яких після відходу єдиної сотні Г. Перегійняка тут не було. І вони на допитах ніби визнали, що «вимордували мешканців села Паросля». Цікаво зауважити, що в першому виданні спогадів Ю. Собєсяка згадки про Парослю І немає. Вона з'являється в наступних, коли, напевне, у цьому постала потреба. Є ще посилення на виразно приписане слідчим «зізнання» в протоколі допиту місцевого катованого повстанця П. Василенка. І ось пан професор, маючи такі «невідпорні» дані, робить особистий висновок: «Варто відзначити, сучасні українці, мешканці тих околиць (із котрими автор спілкувався, – це факт, але яким було спілкування, вони розповіли мені особисто. – І. П.) не мають сумнівів, що напад вчинила УПА»¹⁸.

Що ж до особистого спілкування пана професора, то автор цих рядків бував у найближчих селах, які оточують місце колишньої колонії, не один раз, як пан професор, а кільканадцять. Зокрема, пройшов слідами приїзду пана професора в супроводі районного «начальника» часу Януковича. Маю підстави стверджувати: від цього супроводу пан Мотика чув саме те, що повторює. Справа в тому, що «істинну правду» про винищення колонії саме «українськими буржуазними націоналістами» за радянського часу місцеве партійне керівництво у взаємодії з КГБ настійно поширювало по всьому району, переконуючи в цьому не лише малих, але й старих, які в 1943 р. в чисто польській за населенням колонії не були, що там сталося, не знали. Особливу увагу приділено вчителям історії, із яких і було для пана професора вибрано супроводжуючого – заступника голови райадміністрації. Він же, у т. ч. й авторові цих рядків, теж казав: «Ще за радянської влади нас, учителів історії, зібрали в райкомі партії й сказали: “Вбивцями були націоналісти. ...Відтоді знаю”».

Отже, за професором Г. Мотикою, основним документом про поведінку пришельців у колонії є записаний через близько 50 років спогад жителя колонії Паросля Вітольда Колодзінського, 12-річного польського хлопчика, який сидів на печі та звідти бачив, як до його дому на світанні заходили непрошені незнайомці, котрі говорили виключно російською мовою. Вони стали ганьбити батька, заявляючи,

¹⁷ Władysław Siemaszko, Ewa Siemaszko. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia. 1939–1945. T. 1. Warszawa, 2000. S. 784.

¹⁸ Мотика Г. Від... С. 56; Polska I Ukraina w latach trzydziestych-czterdziestych XX wieku, t. 4. Warszawa; Kijów 2005. S. 454–457.

що борються за «вашу свободу», а той не хотів їм відчиняти двері, потім не зізнавався, де сховано знайдене ними сало. Автор спогаду природно й через стільки літ мав право називати їх бандитами. Адже вони й справді цього заслужили: через кілька годин того самого дня вбили його батька з матір'ю, діда з бабою, поранили молодших сестричок, йому самому вибили зуби.

Та, описуючи поведінку цих явних бандитів і називаючи їх так, раптом «свідок» застосовує інший синонім: «Після полудня, по останній нараді, один із (не бандитів, а... – *I. П.*) б а н д е р і в ц і в (підкреслення наше. – *I. П.*) запитав маму...». Далі в спогаді на означення пришельців – знову «бандерівці», ще – «Ukrainies», хоча пришельці не вимовили жодного українського слова¹⁹. Логічне запитання: а звідки польський 12-річний хлопчик знав, що ці російськомовні люди – саме *banderowcy*, коли на Волині в ці місяці творення «відділів ОУН», а з них – першої сотні УПА, такого слова не чули навіть українці-дорослі?.. Далі – більше: командир сотні галичанин Г. Перегійняк, зайшовши до кухні, говорив теж тільки єдиною мовою, якою вмів, – «общепонятною»!.. І не втомлювався звати себе й підручних радянськими партизанами. Панові ж професору видніше: називає цей прихід «першою операцією бандерівських партизанів»²⁰. (А ці необстріляні втікачі від німців, забравшись із Володимирця, моментально перетворилися в погромників озброєної польської колонії за 7 км, яка мала можливості навіть для ремонту зброї та перебувала у зв'язку як із недалекими гітлерівцями, так і із сусідами, червоними партизанами.

...Однак же, крім дитячого спогаду, записаного через 50 років, про прихід «бандерівців», який професор сприйняв ніби більш ніж із дитячою довірою, є розповідь людини більш зрілого віку, живого понині, саме вояка першої сотні УПА С. С. Бакунця (маємо два записи розповіді, у т. ч. відео). І його свідчення таке: сотня справді вчинила напад на Володимирець, але не 7 чи 8 лютого, а насправді 30 січня. А далі, остерігаючись погоні гітлерівців, бо це було бойове хрещення, перший бій 18–20-річних сільських хлопців у кількості десятків, учених військової справи, лічені тижні, сотня пішла не на південь, на Парослю І, як панові професорові підходить, а на північний схід до села Кідри й далі на північ, де Г. Перегійняк загинув. Говорить сам Бакунець Степан Сидорович (уривок): «Вийшли ми з Володимирця, як розвіднилося. Вперед (в тому ж напрямі. – *I. П.*), звідки прийшли (тобто на північний схід. – *I. П.*). Якесь село – як зветься, не знаю. Ждали німців, що вони

¹⁹ Siemaszko W. Ludobójstwo... S. 1215.

²⁰ Мотика Г. Від... С. 58.

приїдуть забирати своїх. День прождали – нема їх. Тоді зібралися, йшли од села до села в сторону Дубровиці»²¹. Характерно, що С. С. Бакунець не згадує про «Діброву», якого мала визволити сотня. Адже їй (невідомо чому) це не вдалося. Це згодом зробив підрозділ «Кори». Можливо, для того йому знадобився ще один напад на Володимирець. І це про нього йдеться в неточній інформації підпільної газети, як про такий, що відбувся нібито 7 лютого²². Уривок зі спогаду Крота Йосипа Тимофійовича: «Пригадую, в 43-му році в Іванчі я був присутнім при розмові пропагандиста нашого відділу «Жбурляя» з провідником боївки Служби безпеки УПА, обговорювали недавній напад на польську колонію Паросля Перша. Його вчинили червоні партизани. Наші повстанці, – відділи “Кори”, “Коробки” і “Шпака”, в якому був я, – жодного відношення до нападу на Парослю не мали. Прийшли до висновку, червоним партизанам ходило про те, аби шляхом кривавої провокації пересварити поляків із українцями. ...9 лютого 1943 року в Парослю прийшли саме червоні партизани. Хоча – з українцями. Вони взяли з собою конокрадів із сусідніх сіл, аби цими українцями затулитися. Я тоді бував у селах коло Парослі Першої. Таке чув і од тамтешніх жителів. Конокрадів, напоївши, заставляли вбивати поляків»²³.

Авторові цих рядків поталанило знайти тогочасних жителів сусіднього села Жовкині, які згадали, що 8 лютого в напрямі польської колонії справді йшов численний озброєний загін. Запамяталась екзотика: декотрі були одягнені в шкіри звірів, бачили серед них й озброєних жінок. На їхню думку, це не могли бути вояки першої сотні УПА, тиждень тому формованої з молоді, яка прийшла з дому в більш пристойному одязі, не було серед неї жінок, як саме в загонах червоних партизанів.

Як пам'ятають тогочасні мешканці цього найближчого до Парослі І села, пришельці, ідучи в Парослю І, узяли із собою з Жовкинь кількох жителів-чоловіків, мали й з інших сіл. Свідок А. І. Кіришко (Грищенко) вважає, що це були особи, які раніше, у т. ч. за часів Польщі, чинили напади на Парослю І з метою грабунку (усі вони на сьогодні померли й, вочевидь, через їхні тодішні малопрстойні дії, імена їхні свідки, – певно, родичі, – не називають). Вони називалися «дракони», були українцями-люмпенами, мешканцями Жовкинь і навколишніх сіл, котрі, живучи в нужді, прийшли до думки зарадити собі аморальним способом. Утворивши гурт, займалися грабунком, передусім, значно багат-

²¹ Пушук Іван. Волиняни про «Волинь-43». 2017. С. 236, 237.

²² Літопис УПА. Т. 27. С. 78.

²³ Пушук І. Волиняни... С. 238.

ших польських колоністів. Продаючи награване, на вторговані гроші пиячили²⁴.

...Отже, тогочасні мешканці навколишніх сіл підтверджують пиятику, що відбулася в колонії 9 лютого. Це красномовне свідчення того, що в гості до польських жителів прийшли аж ніяк не «українські націоналісти» – цього поляки ніяк би собі не дозволили. Твердження, ніби жителі Парослі I були введені в оману хитрими «бандерівцями», які прикинулися росіянами чи хоч би українцями-східняками, є дитячим. Адже командир пришельців (чітко аж до узору сорочки описаний В. Колодинським), який уживав лише російську мову, не міг бути українцем-галичанином Г. Перегійняком, котрий російською мовою ніяк же вільно, без акценту, щоб це не зауважили насторожені поляки в чужої людини, говорити не міг.

Пришельці таки вповні, вочевидь, за рекомендацією вже добре знайомих червоних партизанів з околиці, були гідними довіри, аби розпочати пиятику. У розпал дійсні її організатори стали по одному відкликати «розпарених» алкоголем «драконів» для розмови віч-на-віч. Кожному ставили конкретне завдання: після сигналу пришельців у парі з одним із них винищити певну польську сім'ю. Напевне, була апеляція до національної чи соціальної свідомості «драконів» – розправитися чи з «ляхами», чи з «панами». Ті, хоч і не були витонченого виховання, вочевидь, тверезіли, навідріз відмовлялися вбивати людей, із якими рідне село жило в приязні. На них тут же націлювали зброю, ставили ультиматум: або вони, або їх. «Драконів» погнали виконувати наказ. Були серед нападників, як зауважив підліток-поляк, справді дві категорії – із вогнепальною зброєю, одягнені пристойніше, а також ті, хто мав на озброєнні найпримітивніше, та в одязі поліських селян. Перші наглядали за другими, забороняли виходити з приміщення, напевне, аби ті не втекли. Українці-конокради, очевидно, перед ультиматумом не встояли. ...Однак, трапився виняток. Баптист тобто, вочевидь, тверезий В. А. Ковальчук, – житель Жовкинь, а тут був наймитом у поляків, присутній серед інших – категорично відмовився. Усі погрози розправи не подіяли. Скінчилося тим, що його до втрати відомості жорстоко побили, але він залишився живим, відтак у післявоєнний час, згадуючи про подію, розповів у сім'ї, хто ж був справжнім організатором і виконавцем убивства польських жителів колонії. Про це згодом стало відомо в селі²⁵.

²⁴ Трагедія... Маневицький район, Осниця Велика, село. 2009. С. 314.

²⁵ Пушук І. Волиняни... С. 249.

Цікава низка інших фактів. Серед них – поданий польським свідком: пришельці порубали приведених із собою козаків, яких уважали зрадниками. (Згадаймо, повстанці, заставши їх під час сну, за твердженням С. С. Бакунця, так із ними не вчинили). Чому живими залишилося саме кілька дітей? А може, саме їм, неповнолітнім, визначено роль майбутніх свідків, котрі могли й тому згадали лише «те, що треба»: серед убивць були люди «тільки в сукманах», у які (урешті, чи важко було в них переодягтися), тобто українські сусіди, на яких, на думку професора, «логічно» звалили вину за злочин?..

Та, напевне, польські мешканці колонії таки розібралися, хто перед ними насправді, а це ніяк не входило в плани «краще вдягнених». І вони для того, аби кинути тінь саме на УПА, із якою розпочинали війну від першого дня її існування, підкинувши польському націоналістичному підпіллю, із яким були одностайні у визначенні найголовнішого ворога, та прив'язали до себе «соратників» у сукманах і постолах та вирішили позбутися якнайбільшої кількості польських свідків. Вочевидь, дітей для того й залишили (у Колодиньських – лише їх), щоб розповідали так, як треба, – тільки те, що в око впало: бандити були в сукманах і постолах, говорили по-українськи, тобто місцеві. Отже, за науковим висновком компілятивної книги В. та Е. Семашків, – саме «українські націоналісти»²⁶.

Звернемо ж увагу ще й на таке. Польські свідки, у т. ч. й В. Колодиньський, констатують: нападники були грабіжниками, зокрема в домі Колодиньських забрали перини, подушки, коци. Але протягом усієї війни не маємо жодного свідчення, щоб чинити це мали потребу мобільні оунівські чи бульбівські відділи!.. А ось червоних партизанів у ревізуванні селянських комор та жіночих скринь поліські селяни звинувачували постійно. До того ж відомо: їхній табір розміщувався саме неподалік. У спілці з ними дійсно могли бути місцеві конокради. ... І таки не було у В. та Е. Семашків жодних підстав називати грабіжників перин за своїм трафаретом саме «українськими націоналістами».

За даними, що їх зібрали В. і Е. Семашки, у колонії вбито 155 осіб (разом із немісцевими, які перебували в Парослі I або їхали через колонію). Із них 135 – відомі на ім'я. Щоправда, господарств було 26, тобто по 5–6 осіб на кожне, що, вочевидь, є певним перебільшенням²⁷.

Події в Парослі I через їх трагічну значущість проф. Г. Мотика таки без належного аргументування узяв за основу твердження: «Від березня 1943 р. утворювані боївки й відділи українських націоналістів присту-

²⁶ Siemaszko W. Ludobójstwo... S. 739.

²⁷ Ibid. S. 742.

пили до систематичного та запланованого (ким? де? коли? – І. П.) очищення Волині від польського населення»²⁸. І навіть тодішню втечу поліцаїв-українців від гітлерівців долучає до здійснення цього чорного наміру. Бо, бач, гітлерівці ще якось стримували українську «анархію», а тепер цивілізаційного гальма не стало. ...Ось тільки чомусь такої втечі «на свободу» українців довго ніяк не відважилися повторити польські аківські шуцмани-«антифашисти», як вони, на відміну від українських повстанців, згодом себе звали. Чи, вичікуючи, не стримувало шуцманів від зради гітлерівцям польське націоналістичне підпілля?.. Відтак цим молодикам при зброї виявилось зручнішим «боротися з фашизмом», нападаючи на безборонні українські села в складі грабіжницького підрозділу на чолі з командиром-гітлерівцем!.. Логічніше допустити: не було бажання ламати спільний, усталений ситуаційний фронт одночасних дій проти повстанців...

Та неухильно змінювало ситуацію наближення основного – Східного – фронту. Передбачався обмін населенням між СРСР та Польщею, названий «добровільною евакуацією». Неактуальними стали потуги відділів АК демонструвати «польскосць Волиня», як, у тому числі, й мілітарне протистояння між ними та УПА. Усе ж ознаки польської експансії «за інерцією» шукали способів для прояву. Фактом є те, що триває понині. Хоча б у ставленні до тогочасних подій.

Досить професорові Г. Мотиці виступити зі своїм висновком про винищення польських мешканців Парослі І «ukraїncami» чи «banderowcami», як (чи не з його благословення) інтернетний Newsweek пропонує статтю М. Новіка, розпочату із сентенції: «Злочин живий, бо живі злочинці». Автор статті – польський патріот, котрому життя псує саме існування українців, у соту річницю смерті С. Бандери не міг не відвідати Львів, аби стати свідком маршу членів УПА. Серед них побачив staruszka «в мундирі з відзнаками першої сотні». Не був би спеціалістом: упізнав ці відзнаки, яких (живі упівці підтвердять) у природі не існує. Подає розмову: «Підходжу, питаю, чи брав участь у нападі на Володимирець. Відповідає, що так. Наполягаю далі: чи йшов його відділ через Парослю? Підтверджує, але бачу, що знічений, відразу міняє тему. Кінець розмови»... Уважаємо: і кінець вимислу, який був потрібен для того, щоби хоча б уявити українця, який сказав би такі бажані для польського вуха слова: «Я в Парослі був». Адже ж співрозмовник міг би зовсім не говорити з поляком на тему, для нього дражливу. Коли взявся, то лише тому, що мав підстави казати: до

²⁸ Мотика Г. Від... С. 68.

злочину не причетний, як це стверджує вже єдиний у живих вояк першої сотні УПА С. С. Бакунець...

Уточнімо: а чи таки існували насправді спеціально виготовлені у Львові (вочевидь, для одної особи) відзнаки першої сотні»? Не кажемо про перебування у Львові самого вояка... Голова Братства вояків УПА Волинського краю В. Г. Кушнір із сумом стверджує: «Уже протягом десятка років немає жодного вояка тієї сотні, крім С. С. Бакуняка, який мешкає в селі Кураш Дубровицького району Рівненщини, за понад 300 км від Львова, сліпий, із села не виїжджає. Ніхто відзнак першої сотні УПА йому не виготовляв, є примітивною видумкою, що хтось у Львові його бачив. А коли б і так, то він повторив би те, що сказав для Інтернету: його сотня напала на Володимирець за десяток днів до погрому Парослі й пішла з містечка на північ. До Парослі не заходила, про саме існування колонії він почув від теперішніх істориків»²⁹. Отже, фантазія таки безсмертна?..

У післявоєнний час енкаведисти та партійне керівництво району поширювали, вочевидь, зручну для них версію, ніби нападниками на Парослю I були обурені жителі Чакви, які ввірвалися в колонію, аби мстити за вбивство п'ятьох односельців. Розповсюджували ще одну думку: щоб пересварити поляків й українців, злочин учинили шуцмани (напевне ж, українці, хоча, може, і росіяни-власовці), надіслані гітлерівцями.

Можливо, мали б обидві версії, завдяки своїй правдоподібності, право на існування, але лише за однієї умови – коли б не виявився ...безпосередній учасник (!) події, який перебував у колонії принаймні 8 лютого та ...залишив свідчення про те, кого н а с п р а в д і гостили польські мешканці Парослі Першої.

...Самому ж йому судилося бути і місцевим уродженцем, і одночасно – тодішнім солдатом радянської армії. Маємо три розповіді, які передають подробиці тодішніх подій, зокрема в Парослі I за лічені години до її винищення...

Отже, хто він? ...Походив із тодішнього Степанського району, із хутора Ситниця при містечку Степань. У 1940 чи 1941 р. місцевим районним військкоматом мобілізований до Червоної армії.

Відомо, у 1942 р. активізується перекидання на українське Полісся підрозділів радянських партизанів. Для допомоги командирам для орієнтації в болотистих лісах до складу кожного загону неодмінно додається місцевий житель, виявлений у СРСР. До одного з них, усього

²⁹ Пушук І. Волиняни... С. 273–276.

15-особового, енкаведисти підбирають цього вихідця зі Степанського району. Як стверджував у розповіді, місцем свого народження енкаведистів надзвичайно порадував, особливо ж сказавши, що має в Парослі І свата-поляка ... Однак у літаку, що ним загін транспортували через лінію фронту, отримав нагоду бути здивованим ще раз: перед приземленням на індивідуальних парашутах йому роз'яснили: він опускати-меться в парі з іншим. Закралася підозра: чи не мають сумніву, що під час нічного приземлення в рідних лісах може «загубитися». І це – дуже небажане.

Їх уже чекав загін червоних партизанів, закинутий значно раніше. Парашутистів розділено. Одна частина, підсилена партизанами, які, до того перебували в околиці, знали лісові дороги, спішно підійшла до Володимирця та вчинила напад на його гарнізон, черговий після попереднього, що стався 30–31 січня, коли повстанці, за словами С. С. Бакунця, убили 5-х гітлерівців разом із командиром. Тепер здобуття приміщення, де були шуцмани-козаки, вочевидь було ще легшим, ніж попереднього разу. На відміну від повстанців, яким козаки-шуцмани зовсім ні на що не були потрібні, червоні партизани, знову роззброївши, забрали їх із собою. Вони ж дорогою приєднали до парашутистів кількох знайомих їм осіб із місцевого населення, т. зв. «драконів» у сукманах і постолах, «професійних» злодіїв ще за часу Польщі, тепер відомих радянській агентурі. Поповнений загін попрямував до Парослі І. І до сьогодні його живописний вигляд, – у пам'яті найстарших за віком жителів села Жовкині, яке на шляху до Парослі І, ще й тим, що в ньому побачили ...жінок. Це могли бути медсестри, радистки, типові саме для радянських партизанських підрозділів або (теж тільки в них) родички місцевих комуністів чи єврейки, утікачки з гетто. До того ж дехто із загону мав явний доказ тривалого перебування в зимовому лісі: для захисту від морозу його бувалі вояки красувались у звіриних шкурах, тобто ніяк не могли бути місцевими повстанцями 17–20 років, щойно зібраними з дому. Така екіпіровка дала змогу збірній групі, маючи при собі також шуцманські коци, прихоплені під час нападу на Володимирець, якимсь перебути ночі з 7 на 8 і з 8 на 9-те лютого в зимовому лісі, аби над ранком 9-го лютого командир з оточенням закріпився у двері дому Колодинських на окраїні Парослі І: дуже хотілося зайти погрітися й виспатися.

За цей час друга частина групи, у складі якої був і провідник, вирушила до колонії Паросля І безпосередньо. Напевне, її теж супроводжував загін червоних партизанів, закинутих раніше, – вони пред-

ставили своє поповнення польській боївці самооборони, що існувала в колонії. У ній, унаслідок попередніх приятних стосунків із лісовими «сусідами», уже були готові (можливо, і попереджені) до гостинного прийому парашутистів із «Великої землі». Польським господарям не зайвою виявилася зустріч провідника зі сватом-поляком, який його пізнав. Це було підставою переконатися: перед ними – не місцеві «недрузи»-полішуки, а саме парашутисти, закинуті з «большой землі».

Гостей поселено. Знову провідник мав підставу здивуватися наказові командира: йому призначили окрему кімнату в домі, де розмістився він сам. «Честь» виявилася теж незвичною: до провідника приставили охоронця з обов'язками наглядача. Він мав своєрідний наказ: коли провідник захотів ще раз побачитися зі сватом, той сказав, що це заборонено.

У колонії негайно розпочалася п'ятика, задумана з великим розмахом. Тривалість її – 2 доби (вочевидь, насправді від ранку 8 лютого до післяобідньої пори наступного дня). Розпал наступив, певне, ще 8-го лютого, тривав до вечірньої та нічної пори. Учасники повелися самонадіяно – небезпеки в лісовому сільці не передбачалося. Командир із почетом пішов до відведеного дому перепочити. Провідник був уважним слухачем командирових розмов. І недаремно. Не брав його сон, спромігся почути: «Что будем делать с этим? Хлопнем его здесь?..». Слова були несподівані, але усвідомив: чекати повторення не варто. Розповів згодом: серед ночі вибрав момент, коли наглядач опинився подалі від вікна, відчинив його й кинувся між зимові лісові дерева.

Напевне, був роздягнутим. Принаймні відважився забігти в обійстя свата. Як згадував потім, відверто виклав йому свої передбачувані страхи щодо як своєї долі, так і жителів колонії. Міг попросити одяг, навпростець лісами подався до рідного хутора, до рідні, яка нагодує та обігріє...

На той момент він, безсилий лісовий блукач, небезпеки для спецгрупи не становив – вона мала змогу спокійно, хоча й поспішно докінчити задумане, що й наступного дня вчинила. Далі мала б знайти утікача... Адресу рідні професійно було випитано.

Утікач же, маючи до рідного дому не більше 30 км замерзлої тверді переважно лісами, мусив уже на світанку зустрітися з ріднею, аби попередити: вона його не бачила. Він же десь у Росії!.. І має до кінця віку свого ховатись... Як до приходу фронту, тим більше – після... Адже щойно встановиться совєцька власть – уся вона, його рідня, буде виметена до Сибіру. Напевне, і не скажуть їй, що це через нього... Він

же, вочевидь, піде в повстанці, у яких – односельці та, зокрема, уся молодь із предківського роду Ширків-Карпців. Коли там не загине, як майже всі ровесники, то, переховуючись у лісах, захворіє й помре без доступу до лікарської допомоги чи піде у світ широкий, неодмінно подалі від дому, – туди, де імені його ніхто не знає. Навіть сам його, аби жити, має забути. ... Воно, чесне, – що найдошкульніше!, – має щезнути на батьківській землі, навіть серед наступних поколінь рідного роду.

...Хоча світ – таки не без пам'яті! Тоді, у 40-ві роки підріс племінник – трапилася година: при недовгій зустрічі утікач встиг розгорнути перед ним сторінку своєї біди. Хлопця це вразило так, що він, племінник Кузьма Дмитрович Ширко, юною пам'яттю всотав чи не кожне дядькове слово, певне, усвідомлюючи, що бачить його востанє, як і дядько, що востанє перебуває в предківському домі...

...Аж через десятиліття – як настали часи, коли затаєне в глибині пам'яті можна було згадати, не криючись, почуте від дядька племінник недноразово переповідав синові Григорію, іншим родичам. Їхня пам'ять, зберігши почуте про виняткову подію, відображена в диктофонному записі, транскрибований виклад якого є змога запропонувати читачеві.

Спогад *Климця Олександра Захаровича, село Корост Сарненського району* (за браком місця розповідь подається дуже скорочено. Повний текст – див. «Трагедія українсько-польського протистояння. Володимирецький район, Паросля, колонія»): «Моя розмова з Кузьмою Дмитровичем Ширком 1932 року народження, моїм родичем, відбулася ще в 79-му році. Кузьма Дмитрович сказав мені, – не мені одному, – що до нападу на Парослю Першу мав безпосереднє відношення його дядько. Про це дядько ґрунтовно розповів йому, своєму племіннику.

Мені Кузьма Дмитрович розказав, – мали ми обидва досить часу: пасли худобу, – його дядько був мобілізований до Червоної армії в 1940–41-му роках. В 1942 році викликали в якийсь штаб, запитали, чи є в нього стосунки з мешканцями колонії Паросля Перша. Сказав: свати є. Перевели у підрозділ “спецпризначення” – мав бути в цій групі провідником. Надіявся: випадє нагода заглянути додому... У складі групи з півтора десятка чоловік при зброї летить військовим літаком. Минають лінію фронту. Всі мають опускатися на окремому парашуті, а він – у зв'язці. Це насторожило. Приземлилися. Привів парашутистів до Парослі Першої. Перестріла польська озброєна варта. Свати ствердили: провідника знають... Парашутистів із Росії в колонії прийняли дуже гостинно. Явно вирішальною мала бути рекомендація згори, від

керівництва польського підпілля: чекати й належно парашутистів прийняти.

...Що, хочу відзначити, запам'ятав Кузьма Дмитрович!. Дядько йому сказав: для нього самого в одній із хат виділили окрему кімнату і охоронця з дивними правами. До сватів пройти не міг... Тому дядько був на сторожі – ловив у начальства кожне слово, почув: говорять про напад на жителів колонії. І про нього: “Что будем делать с этим? Хлопнем его здесь?..”. То дядько – через вікно. А поряд – ліс... Ще, – Кузьма Дмитрович сказав, – дядько забіг до сватів-поляків, може, одягу попросити, порадив: “Утікайте”. А сам – до родини.

Опитувач: Чи про свою наступну долю дядько щось розказував Кузьмі Дмитровичу?

Климець: Ця людина не всім хотіла розказувати про це. Знаємо ж, яким було ставлення радянської влади до людей, котрі говорили “забагато”. Ширків, родичів, вимели до Сибіру. Молодь із цього роду пішла у повстанці. ... Додам: знаєте, в чому я впевнений... Дядько таки ще комусь усе це розказав. Найприродніше – родині, яка була свідком поневірян. А раптом щось незнищене виявиться в архівах, розкриється іншими людьми, які багато чого знають, бачили на власні очі, чули.

Опитувач: ... І мовчать? ... Від того дня, коли далекої зими 43-го в одязині доброзичливого польського свата з Парослі Першої перед ними постав із проханням: про нього – ані слова. І аж – до цього часу. Мовчать, не знаючи, скільки того часу їм залишається, аби правда про подію з ними не відійшла... Будемо надіятись, відважаться. Зокрема, довідавшись про безпеку, – на прикладі долі цієї розповіді...»³⁰.

Спогад *Якимець* (Крот) *Валентини Іванівни*, тогочасної мешканки селища (тоді містечка) *Степань*: «Я, Валентина Іванівна Якимець, тут, у Степані, народилася і у війну тут жила.

Опитувач: У Степані й по сьогодні відомою людиною є уродженець тодішнього містечка Кузьма Дмитрович Ширко. Ви особисто знали його?

Якимець: Ми сусідами були.

Опитувач: Мені вже розповіли, що його родич у 1941-му році був мобілізований до радянської армії. Чи згадував цього чоловіка, розказував про нього?

Якимець: Розказував. ...1943-й рік. Прилетів. До Парослі прийшов із партизанами. Був там його сват-поляк. А було задумано поляків тих

³⁰ Пушук І. Волиняни... С. 259–265.

усіх знищити. То він свата попередив, а сам утік, бо почув, що йому грозить. Прийшов додому. Зима була. Пішов у повстанці. Туди втік.

По батьківській фамілії мав бути Ширко, а коли по материній, то – Карпець. У Карпців було двоє братів... Доля їх невідома. Здається, то з них був той, що Вам потрібен»³¹.

Спогад *Бережного Михайла Йосиповича*, тогочасного жителя села *Корост*.

«Я, Бережний Михайло Йосипович, народився в Коросту.

Опитувач: ... Чи знаєте Ви про жителя сусіднього селища Степань, якого було звати Ширко Кузьма Дмитрович?

Бережний: ... влаштувався на роботу шофером у “Сільгосптехніку” в Степані. Там його син працював шофером. Ми стали з ним кумами. Як із родичем, спілкувався я і з батьком... Він розказував: як прийшли “перші совєти”, то його дядько забрали в армію – на початку 40-х років. У війну він там десь у Росії був. Певне, на фронті. Несподівано став перед ріднею в 43-му році. Був закинутий... Це зробили енкаведисти. Дядько був скинутий на парашуті. При заході сонця було. Їх, хто опустився, на землі вже ждали. Казав Кузьма Дмитрович – поляки з хлібом-сіллю. Зустріли їх гостиною поляки з Парослі. Там у Парослі в нього родичі були. Їм порадив: “Тікайте”. Повбивали ж усіх, казав дядько. Жителів Парослі.

Опитувач: Хто з ними розправлявся?

Бережний: Червоні партизани. Дядько ще їх звав – енкаведисти. Повбивали всіх жителів. Повністю.

Опитувач: ... Сам дядько в ту пору що робив, де був?

Бережний: ... Втік на хутір, де батьки жили. Зимою, казав Кузьма Дмитрович. На рідний хутір Ситницю. Тут Батримеї (прізвисько роду Ширків. – *I. П.*) жили.

Опитувач: ... Тепер дядько мусив ховатися. Знав, його конче мусили шукати, бо забагато знав.

Бережний: Дядько зник. Зовсім зник. І досі родичі не знають, куди подівся. І по сьогоднішній день не знають, де його могила. ... Кузьма Дмитрович так говорив. Особисто. Я в його домі часто бував, із сином дружив. Таке чув. Впевнено можна ствердити: Кузьма Дмитрович переказав нам із дядькових слів такі подробиці, що треба вважати безперечним: дядько таки був.

Опитувач: А щодо імені...

³¹ Пушук І. Волиняни... С. 265, 266.

Бережний: По всьому Степані колись багато говорили про Сакаповстанця, який переховувався тривалий час не в одних добрих людей. А ніхто не мав права питати, хто він насправді. Казали на нього – Сань, Сянь. Олександр тобто. ... Знали ж його змалку.

Як прийшли совети – всіх Ширків із родичами з хутора, зі Степаня вимели в Сибір. І Кузьму Дмитровича років 14 маючи. ... Спорожнили нашу поліську землю в 40-ві роки – і від поляків, а ще більшим числом – від українців»³².

Із великим запізненням, але пошук свідчень про жорстокий час Другої світової війни в численній родині Батримеїв (Ширків і Карпців) триває, особами, які мають вищу освіту, виявляються родичі для творення розлогого родового дерева, у якому віддається шана людині з долею виняткової трагічності. В усіх опитаних автором сім'ях по навколишніх селах люди старшого віку одноставно стверджують: стосунки з поляками Парослі Першої були мирними, спокійними, жодної ненависті до них не було. Звістка про винищення стала для селян великою несподіваною. Допускалося, що, можливо, це вчинили німці, але ніяк не українці, тим більше – повстанці, про яких на ту пору жодної чутки ще не було. І якщо потім радянські чиновники, енкаведисти настійно переконували жителів околиці в тому, що це зробили саме українські націоналісти, «свої ж хлопці», які пішли в УПА боронити земляків від гітлерівського грабунку, то цьому люди не вірили. Таке переконання передається в родині до сьогодні. Спроби приписати злочин повстанцям відкидаються як необґрунтовані. Жителі околиці винищеної колонії через опитувача просили передати сучасним польським журналістам та історикам щире побажання триматися не барвистих вимислів, а правди.

Олег Калакура

«ТРЕТЯ СИЛА» В НАГНІТАННІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Гіперполітизація історії, властива деяким політичним колам Польщі, призвела до визнання 11 липня так званим національним днем

³² Пушук І. Волиняни... С. 266–269.